

Оксана Сень

студентка гр. ДСПУАзм-12,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Володимир Горин

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Утвердження соціально орієнтовано типу економічної системи спричиняє до розширення змістових меж соціальної політики, яка розглядається як все більш складне й багато аспектне поняття. Якщо раніше зміст соціальної політики обмежувався питаннями реалізації базових програм соціального захисту, то в сучасній інтерпретації вона охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на розвиток людського капіталу, забезпечення соціальної мобільності, розширення доступу до суспільно важливих послуг, протидії усім формам нерівності та зміцнення соціальної інтеграції. Водночас посилення залежності соціальних та економічних процесів зумовлює необхідність розглядати соціальну політику як важливий чинник розвитку економічної системи, який визначає якість трудових ресурсів, рівень соціальної згуртованості та потенціал економічного зростання. Як слушно зазначає А. Колот, «сучасна соціальна політика є продуктом людської цивілізації, інститутом, який створює умови для вирішення соціальних проблем індивіда за допомогою ресурсів держави, суб'єктів підприємницької діяльності та громадянського суспільства. Отож, соціальна політика закладає фундамент соціального розвитку» [6].

У сучасній науковій літературі соціальну політику розглядають з різних позицій – як політичне, соціальне, економічне, правове явище, які визначають специфіку її тлумачення. Відповідно до змісту та сфери застосування, соціальну політику прийнято розглядати у її вузькій та широкій інтерпретації. Зокрема, на думку С. Бондаренко, у вузькому розумінні соціальна політика – це «система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, вирішення завдань соціального забезпечення, житлових програм, охорони здоров'я, освіти та служб соціальної допомоги та ресоціалізації» [1]. У широкому розумінні вчена наділяє соціальну політику більш глобальними завданнями, такими як «регулювання соціальних відносин, належне функціонування соціальної системи, створення умов для задоволення інтересів людей, їхнього розвитку» [1]. Незважаючи на те, що такий підхід до розуміння соціальної політики не можна визначити як вдалий, адже у поданих дефініціях не розкрито сутності цього поняття, а відображені лише його складові, проте важливим у цих є визнання того, що головною метою соціальної політики є досягнення суспільного добробуту.

Дворівневий підхід до розкриття сутності соціальної політики поділяє У. Моторнюк. У вузькому аспекті вона визначає її як «цілеспрямовану діяльність щодо забезпечення соціального захисту населення й формування безпечного соціального середовища» [7]. Натомість, широке тлумачення соціальної політики передбачає наділення її такою глобальною місією, як забезпечення оптимальних

параметрів та розвиток соціальних відносин, що має здійснюватись на основі певних принципів. Отож, бачення соціальної політики У. Моторнюк відображає поширений в сучасному суспільстві стереотип, що сфера застосування соціальної політики обмежується соціальним захистом і вирішенням найбільш актуальних соціальних проблем. Проте призначення соціальної політики виходить за межі простого забезпечення соціального захисту. Її функціональне наповнення значно ширше, охоплює також створення можливостей для гармонізації суспільних відносин, усебічного розвитку людини, стимулювання економічної активності.

Окремі науковці дещо розширюють сферу реалізації соціальної політики, зараховуючи до неї також питання трудових відносин, гарантій матеріального забезпечення. На думку Н. Сухицької та К. Данилюк, соціальна політика – це «обґрунтування і реалізація рішень державою й іншими соціальними інститутами (політичними партіями, профспілками, спілками підприємців та ін.) в інтересах і з урахуванням потреб основних верств і соціальних груп, окремої людини, їх місця в суспільстві та взаємодії у сфері трудових відносин, надання соціальних гарантій, здійснення соціального захисту населення» [13, с. 66]. Позитивним у цій дефініції є те, що вчені відзначають роль інших, крім держави, суб'єктів економіки у реалізації заходів соціального спрямування. Проте, сфера застосування цих заходів все ж обмежується матеріальною складовою життєдіяльності людини.

Хоча соціальна політика задає рамки, у яких формуються інститути ринку праці, умови соціальної інтеграції вразливих груп населення, започаткування програм подолання бідності та підтримки сім'ї, вона також спрямована на розвиток людського капіталу як важливого економічного активу, що формує конкурентні переваги держави у глобальній економіці. Отож, значна частина вчених при формулюванні дефініції соціальної політики наголошує на її також нематеріальному спрямуванні. Зокрема, у Словнику соціологічних термінів під нею розуміють «цілеспрямований вплив держави і недержавних структур на існуючу систему суспільних відносин з метою поліпшення умов побуту і праці широких верств населення, пом'якшення соціальної нерівності та підвищення культурного рівня громадян» [10]. На продуктивний характер соціальної політики вказують Н. Коляда та І. Карпич, які зазначають, що її спрямування полягає у «створенні умов для усебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил» [12].

Іншим важливим уточненням є те, що соціальна політика не обмежується лише заходами щодо вразливих верств суспільства, а торкається інтересів усього населення. На переконання А. Гриненка, у цивілізованій демократичній країні соціальна політика має на меті забезпечення гідного матеріального становища не лише тих, хто потрапив під дію соціальних ризиків, а на забезпечення добробуту усього суспільства. Водночас вчений наголошує за тому, що соціальна політика не може розглядатись як панацея від соціальних проблем, адже стан суспільства визначається також впливом таких чинників, як економічна ситуація, відносини власності, політичні умови, стан довкілля та ін. [5, с. 47]. Таку позицію поділяє С. Чуприна, на думку якої об'єктом соціальної політики є все населення країни, якому ця політика має забезпечити не тільки захист від соціальних ризиків, але й

розвиток і стабільність життя [15]. З управлінського погляду соціальна політика, на думку С. Чуприни, об'єднує цілі, принципи та інструментарій, за допомогою якого держава втручається у соціальні процеси.

Розвиток людського капіталу (за рахунок доступу до послуг освіти, охорони здоров'я, культури) відіграє у соціальній політиці особливе місце, оскільки має комплексний вплив на економіку й соціальне життя. Інвестиції у людський капітал, з одного боку, реалізують соціальну функцію держави, забезпечуючи доступ громадян до якісних послуг, а з іншого боку, економічну функцію, адже підвищують продуктивність праці та інноваційний потенціал економіки. Отож, соціальна політика має інвестиційний вимір як чинник стимулювання зростання економіки у довгостроковому періоді й підвищення конкурентоспроможності держави. Однак, ефективність реалізації інвестиційного потенціалу соціальної політики значною мірою визначається узгодженістю управлінських рішень на усіх рівнях публічного управління, бо визначені на державному рівні стандарти і пріоритети мають отримати адаптацію до конкретних умов на рівні регіонів, а також практичну реалізацію через мережу соціальних інституцій на рівні громад.

Розширення функціонального призначення соціальної політики зумовлене також трансформацією ринку праці, яка відбувається під впливом технологічних змін, цифровізації, глобалізації та демографічних тенденцій. Поява нових форм зайнятості, розвиток гіг-економіки, зростання нестандартних трудових відносин вимагають оновлення підходів до соціального захисту, зокрема щодо пенсійного страхування, страхування на випадок безробіття, гарантій мінімального доходу і доступу до соціальних послуг. У цих умовах соціальна політика має враховувати різні форми трудової активності, забезпечувати універсальний захист від дії новітніх соціальних ризиків. Особливе значення має децентралізація надання соціальних послуг, оскільки саме на місцевому рівні можна ефективно реагувати на специфіку локальних ринків праці та потреби роботодавців і працівників.

Економічний вимір соціальної політики виявляється також у тому, що навіть при вирішенні соціальних проблем в умовах панування ринкових відносин держава має використовувати такі інструменти, які не знижують мотивації до праці та самостійного забезпечення власних потреб. Як слушно зазначав свого часу Є. Головаха, «єдиним перспективним шляхом соціальної політики є відмова від узагальненої дотаційної моделі соціального захисту на користь принципу заохочування ініціативи активного населення й цілеспрямованої допомоги» [2, с. 42]. Цю думку розвиває О. Павлова, яка зазначає, що в умовах війни соціальна політика має передбачати «розроблення гнучких соціальних програм, які можуть враховувати особливості потреб громадян, вироблення ефективних механізмів для оперативного реагування на екстрені ситуації» [9, с. 126]. На наш погляд, потреба у гнучкості та адресності соціальної політики в умовах воєнного періоду не більше посилилась. Високий динамізм ситуації, фактична відсутність досвіду управління в умовах складних воєнних реалій, а також безпрецедентне зростання потреби у соціальних підтримці через вплив війни, яка торкнулась більшості громадян країни, вимагають швидкого ухвалення іноді нестандартних рішень у соціальній

політиці, що дадуть можливість мінімізувати негативні наслідки воєнних дій не тільки на окремі групи населення, а на все суспільство.

При розкритті суспільного призначення соціальної політики важливим є також її безпековий вимір. Найперше, вона спрямована на вирішення соціальних проблем, таких як бідність та поляризація доходів, майнова нерівність, бар'єри у доступі до життєво важливих послуг, які визначають якість життя [4]. Як зазначає О. Павлова, в умовах воєнного часу основним вектором соціальної політики має стати «реалізація заходів із зменшення вразливості суспільства, захист його прав та безпеки, бо забезпечення безпекових прав людей є елементом гарантування існування держави» [9, с. 126]. Безпековий вимір соціальної політики присутній також у дефініціях соціальної політики інших вчених. Так, В. Пічі та Я. Турчин зазначають, що наслідком реалізації соціальної політики має бути стабілізація та розвиток суспільства, його життєздатність [11]. М. Окладна та Х. Якименко зазначають, що виважена соціальна політика дає можливість «досягти балансу у взаємодії різних соціальних і політичних сил суспільства, стати підґрунтям для соціальної справедливості» [8, с. 195]. Вирішити ці завдання, на думку вчених, може реалізація заходів не тільки щодо розв'язання проблем зайнятості й рівня доходів населення, але й розвиток соціо-гуманітарного середовища і турбота про довкілля [3].

Таким чином, в основі природи соціальної політики лежить баланс між її ефективністю та справедливістю, оскільки держава, з одного боку, намагається забезпечити належний рівень захисту населення від впливу соціальних ризиків та їх негативних наслідків на добробут, а з іншого боку, зберегти стимули для продуктивної економічної діяльності. Надмірне «опікунство», як свідчить досвід розвинених країн, знижує мотиви до праці, веде до зростання популярності ідей гедонізму (життя заради задоволення) і утриманства, що негативно позначається не тільки на темпах розвитку економіки, але й дестабілізує публічні фінанси. Соціальна політика має виконувати роль стабілізатора у фазах економічних коливань, адже соціальні трансферти, програми зайнятості та підтримки доходів пом'якшують вплив кризових явищ на добробут населення. Водночас, завдяки механізмам соціального страхування, соціальної допомоги, інвестицій в освіту та охорону здоров'я держава формує економічне середовище, де відтворення та якісне оновлення робочої сили стає системним чинником розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1981>.
2. Головаха Є. Соціальний захист населення і соціальна політика в Україні. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1996. № 1. С. 39–43.
3. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави: теоретико-методологічний аспект. *Світ фінансів*. 2013. № 2. С. 69–80.
4. Горин В. П. Сутність соціальної безпеки: фінансові та організаційно-правові аспекти. *Світ фінансів*. 2007. № 4 (13). С. 52-57.

5. Гриненко А., Кожан Т. Соціальний захист і боротьба з бідністю за умов переходу до ринку. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 5. С. 47-49.
6. Колот А. Міфи соціальної політики, або з чого слід почати формування нової моделі. *Дзеркало тижня*. 2010. 23 січня. № 2 (782).
7. Моторнюк У. І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2016. № 12. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf.
8. Окладна М. Г., Якименко Х. С. Соціальна політика Європейського Союзу: уроки для України. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*. зб. наук. ст. за матер. І Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (Харків, 27 лист. 2015 р.): у 2 ч. Х., 2015. Ч. 1. С. 193–199.
9. Павлова О. Особливості соціальної політики в умовах воєнного стану в Україні. *Грані*. 2023. № 26(6). С. 122-126. URL: <https://doi.org/10.15421/1723139>
10. Словник термінів. Stud. URL: https://stud.com.ua/171271/sotsiologiya/slovnik_terminiv
11. Соціальна політика / за заг. ред. В. М. Пічі та Я. Б. Турчин. Львів: Новий світ, 2018. 318 с.
12. Соціальна політика: навч. посіб. / уклад. Н. Коляда, І. Карпич. Вид. 4-е доповн. та переробл. Умань: ВПЦ «Візаві», 2024. 192 с.
13. Сухицька Н. В., Данилюк К. В. Термінологічний словник спеціальності 232 Соціальне забезпечення: навч. посіб. Київ: УДУ ім. Михайла Драгоман., 2023. 102 с. URL: <https://enpui.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/41302/Terminologichnyi%20slovnik.pdf?sequence=1∓isAllowed=y>
14. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с.
15. Чуприна С. Державні механізми реалізації соціальної політики в умовах глобалізації. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. № 9. С. 296-301. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2025-9-39>